

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Maarjamõisa 44, tel. 12-56.

Talitus:
Tartu, Lutsu 10, tel. 10-48

Eestikeelsete kirjaliste mälestiste uudisleidudest.

Eestikeelse kirjanduse neljasaja-aastasest ajaloost esineb teatavasti küllaltki tühikuid. Kõige vanemast ajajärgust, 16. ja 17. sajandist, on meil teateid reast teostest, mis käesoleva ajani kahjuks pole aga säilinud. Isegi lähemad andmed nende ilmumise, nende pealkirjade ja iseloomu kohta on kõige vanemais alglahteis 17. sajandil ja 18. saj. algul väga kasinad. Ka nende jälgimiseks ja leidmiseks on seni tehtud pisut. Käsikirjade otsingud ja leiud kodu- ja välismaal läinud aastasaja lõpul ja käesoleva algul on olnud juhuslikud, ja alles kõige viimasel ajal on asutud põhjalikumale ja süstemaatsemale jälgimisele Rootsis ja Lätis. Allakirjutanu on muude ülesannete kõrval meie vanematele trükkteostele sattuda püüdnud a. 1925 Prantsusmaal ja a. 1926 Ungaris, Austrias ja Itaalias. Võiks ju olla lootust meie katolikuageid ja isegi esimesi protestantlikke vaimulikke väljaandeid leida katoliku maade vanemaist ja suuremaist raamatukogudest, eriti jesuiitide omadest. Vähemalt kataloogide järgi otsides ja igatahes Kieveli, Fr. v. Witteni, Bucciuse, Weltheruse, Blankenhageni ja Blume teoseid ei läinud sedapuhku korda leida Pariisis Bibliothèque Nationale'ist, Roomas Biblioteca Vittorio Emanuele'ist, Biblioteca Casanatense'ist, Vatikanist, Firenze's Biblioteca Nazionale Centrale'ist, Innsbruckis jesuiitidekollegiumi, Viinis riigi, ülikooli, teoloogiafakulteedi ja Budapestis ei rahvuslikust ega ülikooli raamatukogust. Ka jesuiitide kirjanduse tuntud bibliograafil Roomas, paater Tacchi Venturi'l polnud võimalust nende ridade kirjutajat tulemustele juhtida Bucciuse ja Weltheruse teoste jälgimisel. Hiljem, tagantjärele on

kirjalikul teel umbkaudseid ja väga puudulikke teateid saadud Fr. v. Witteni luteri katekismuse (1554.) arvatava säilumise kohta Ungaris, Kalocsa jesuiitidegümnaasiumi raamatukogus, kuid kõik kirjalikud katsed selle raamatu jälile jõudmiseks või selle esinemise kohta lähema kindlusegi hankimiseks pole seni andnud tagajärgi.

Ei saa ometi kaugeltki kindel olla, et ülalnimetatud väljaandeid (Kieveli katekismus küll vist maha arvatud) sugugi ei leidu, kas või mainituiski raamatukogudes. Tagajärgi võiks anda nimelt vanema teoloogilise kirjanduse osakondade raamat-raamatuline aegakulutav läbivaatamine ja sirvimine, sest võimalik ju on, et eestikeelne teos on köidetud mingi võõrkeelse teose järele, mille põhjal on raamat kataloogitud, või jälle eestikeelsel teosel puudub tiitelleht, selle pealkiri ning iseloom nõnda siis kataloogist ei selgugi. Ja võimatu ei oleks ka see, et raamat üldse pole nimekirja kantud. Viljakam tohiks olla otsimine puht-katoliku maades, aga ka Saksamaa vanemate gümnaasiumide ja Skandinaavia maade raamatukogudes. Et tööl ses sihis võib olla soovitavaid tagajärgi, kinnitavad alljärgnevad read.

1928. a. suvel õnnestus läti kirjandusseltsi esimehel dr. J. Sehwers'il leida Stokholmist, Rootsi riigiarhiivist (Riksarkivet), Liivimaa ülemkonsistoriumi aktide seast (Livl. överkonsistoriet, vol. 68, n.-r.^o) järgnev üheleheline käsikirjaline dokument.

Lehe esimene külg on jagatud põiki pooleks. Paremale poole on kirjutatud muu teksti käekirjast erineva käekirjaga:

product. 20. Januarij
A^o 1637.

Lehekülje parem pool sisaldab alljärgnevat pealkirja neljal real ja selle all kahel veerul teksti, vasakul järgnevat eestikeelset ja paremal selle saksakeelset tõlget. Tekstid on kirjutatud väga selgelt, kalligraafiselt. Lugemisel vahel raskusi tekitab ainult asjaolu, et mõni koht lehest on pudenenud, lehe veerud paiguti kulunud (ja tekst seal siis kustunud) ning mõni parandus tekstis tehtud selgusetult¹:

¹ Järgnevas reproduktsioonis on nurksulgudesse paigutatud need osad tekstist, mis (vähemalt autoril praegu tarvitada oleval fotostaatsel jäljendil) on selgusetud, raskesti loetavad, konksukeste (¹) vahele aga on asetatud teksti osad, mis käsikirjas on läbi kriipsutatud. Ridade lõpud käsikirjas on siin märgitud püstiste täppjoontega.

[. . . . findt die] worth welche auff S. Michaelis tage in der Predigt zu Oberpolen [vo]n mir in ein mißuerstandt findt auffgenom:men worden.

Pahhandus aggas sinnip ninda

1. Kui pa [!] issandat nedt wackat mitte hoidwat, ninc nedt Kurriat mitte nuchtlewat. Echť kui nemat nuchtlewat mitte icke ajal. Se on; kui nemat kalli ajal ninc pöhhäl peival se rachwas me kirkol tul:ley lassep kinni wotta, wehete kas peyeta, echť torrni sisse pan:na, ninc ep hole se perrast mitte kui nemat on jumal armul leynut.

2. Se on kas pahhandus, kui kirki:issandat kurriaste ellap¹

3. Se on pahhandus, kui² wannambat issi mitte kirkol tul:wat ninc lassewat³ kas oma lapset ninc oma perret mitte sisse. Echť kui nemat oma töölisset lasse:wat mehest puid thoma ninc muid tšed tehha. 'Rusf sell ajal'⁴ kui muhđ rachwas kirkol 'f[o]hh[a]l' peap minnema.

Ergerniß aber geschieht also

1. Wen Oberkeiten die frommen nicht schützen, Vnd die bösen nicht straffen. Oder wen sie straffen nicht zur rechten Zeit. Daß ist wen sie zur 'theure Zeit [U]n[d] feyhertage'. v. Sontag [.]⁵ das Volk welches zur Kirchen kommet lassen fest nemen, mit ruten schlagen, oder in torn legen, Vnd fragen nichts darnach, Ob sie zu gottes tisch gegangen s

2. Daß ist ergerniß, wenn Kirchherren gottloß leben etc:

3. 'Daß ist' ergerniß, wann Eltern⁶ selbsten nicht zur Kirchen kommen Vnd laßen auch ihre Kinder vnd gefindte nicht darein.

Oder wen sie ihre Arbeiter lassen aus dem busch holtz fuhren vnd andere arbeit thun 'zu der zeit' wen ander Vold zu der Kirchen 'ist' gehet.⁷

Lehe järgnevale küljele on üle terve lehe joonistatud Põltsamaa ümbruse kaart (raioon: Põltsamaa loss ja kirik, Vöhma küla, Anikvere küla, Kamara küla), saksakeelsete

¹ p on parandatud (vist sama käekirjaga) w-ks ja juurde lisatud at, nil siis: ellawat. Sellele järgneb mingi keerund (= etc.?).

² Rea kohale on (sama käekirjaga?) lisatud: sinnip 't[ulle]p' kas ninda.

³ Ses sõnas on w parandatud esialgsest p-st.

⁴ Kahe esimese läbikriipsutatud sõna kohale on kirjutatud kalli ja a [?].

⁵ v. Sontag [.] on hiljem (teise käekirjaga?) lehe veerule kirjutatud.

⁶ Kahe eelmise sõna kohale on kirjutatud, nähtavasti erineva käekirjaga 'kompt auch also' geschicht auch also.

⁷ Ülalolevad eesti- ja saksakeelsed tekstid on dr. J. Sehwers avaldanud väljaandes „Izglitibas Ministrijas Mēnesraksts“ (1928), lk. 503—4.

pealkirjade ja seletustega. Lehe vasakule ülanurgale on kirjutatud eelnevate tekstide ja kaardil esinevate kirjade käekirjaga identse käekirjaga järgnev eesti keelne tekst ja selle kõrvale tõlge, mis mõlemad on aga algusest lõpuni läbi kriipsutatud:

Sedda [p]ean minna üttlema | olke Runninggas ifsi syn,
ninc̄ | kui utteltaze temmal küll jelle | fies ep hõle minna
seperrast | mitte.

[.] |¹ König selbst hie were | vnd wens
ihm würde wieder | gesagt so frage ich nichts dar nach

Ülalesitatud vastselt leitud tekstikatked on meile huvitavaiks näideteks ennestahlaegsest eesti kirjakeelest. Nii kirjaviisilt kui sisult on nende keel Stahli ja ka varemate käskikirjaliste tekstide (Mülleri) keelega üldjoontes samal järjel:

ninc̄, nuchtewat, ech̄, Rirc̄, Se, wannambat (Mülleril harilikumalt siiski wanambat), jelle (Müll-l siiski ielles), perrast, ifsi (Stahlil ifsi, Müll-l aga iße), ep (Müll-l siiski eb), aggas (St-l agfas), pöhhäl (St-l ja Müll-l pöhal) hoidwat, ep hõle = ep hoole 'ei hooli' (Müll-l eb hõle), ninda.

Teisalt on nende tekstide keelel Stahli omast ka lahku-minevaid jooni.

Ortograafias:

nemat, jumal, oma; nendega rinna siiski temmal, minna, wannambat, nagu ka tullep, Sedda (ka Müll-l nasaalid harilikult ühekordselt: nēmat, Jumal [-Jumāl], oma, nagu ka mina, tēma, wanambat, kuid tulleb, fedda; St-l aga nemat, Jummal, omma, temma, minna jne.); — sellevastu aga h kahekordselt: pöhhäl, pahhandus, kohhal (Müll-l ja St-l pöhal, pahandus, kohal); — isegi kurriat, kurriaste, gen. torrni (Müll-l kuriat, kuriadt, St-l kurjat, kurjast, torni); — üttlema (Müll-l üttema, St-l üttema); — fisse, ifsi, ifsandat, lassēb (Müll-l fiße, iße, Ifsandat, lassēb, St-l fisse, ifsi, Ifsandat, lassēb); — küll, Rufs̄, fell (Müll-l küll, kuß, fel, St-l küll, kus, sel); — aggas, wac̄at = 'vagad', ic̄e 'iga' (Müll-l wagta: waadt, igta, St-l agfas, wagat, igta); — rachwas̄ - rachwas̄ (ka Müll-l Rachwas̄, St-l aga rahwas̄); ajal (nii ka St-l, Müll-l ajal), kui (Müll-l kuh); — fies = siis syn, thoma, töed, fass̄ - fass̄, nedt (Müll-l syß, syn, toma, töhd - tödt, faas, nedt - ned, St-l fißē, sijn, tohma, töhd, fass̄, needt).

Keelesisuliselt:

seperrast (nõnda ka Müll-l, kuid St-l semperrast), üttlema (veel Müll-l iüttlema, kuid ka üttema, St-l jüttlema, kuid ka üttema), peiwal (ka Müll-l Peiwal, kuid St-l peiwal), lehnut

¹ Esimene rida aseneb lehe veerul, mis pea rervelt on ära pudenenud.

(Müll-l meñuth, St-l leñnut, loe lähnuð), icke (Müll-igi igke [loe igä, ikä?], kuid ka igka, St-l igta), me (Müll-l ja St-l kumb, kuid siiski ke 'kes'), oma lapses (St-l ommat Lapses), part. sg. puid thoma (St-l oleks puhd thoma).

Nende tekstiriismete autori, nagu teistegi toleaeagsete kirjameeste puudulikku eestikeele oskust tõendavad järgnevad vigased keelekujud: nebt wacat mitte hoidwat, se rachwas (obj.!)... lassep finni wotta, pereta = peksta, isbandat... ellap, lassawat... puid thoma jne.

Nähtavasti on nende keelenäidete autor, nagu tekstidega kaasas olevast kaardist võib järeldada, toleaeagne Põltsamaa kirikuõpetaja Johann Pommer (Pomeranus), kes pärit Türingist, õppis Königsbergi ülikoolis, oli esialgu Saaremaal koduõpetajaks ja sai a. 1626 Põltsamaa kirikuõpetajaks, kust siirdus a. 1641 Pilistveresse, ja oli seal ametis veel järgneval aastakümnel. Vähema tõenäosusega saaks tekstide autoriks arvata Pommeri abiõpetajat, soomemaalast Laurentiust, kes Põltsamaal teenistuses oli vähemalt a. 1634. Vt. Napiersky, Beitr. z. Gesch. d. Kirchen u. Pred. in Livl. III vihk, lkk. 50, 115.

Samal 1928. a. suvel läks dr. J. Sehwers'il veel korda leida Rootsist, Lundi ülikooli raamatukogust, kaks eestikeelset aabits-katekismust, mis üheks raamatuks kokku köidetud. Vanem neist, põhjaeestimurdeline, on a. 1694, uuem, lõunaeestimurdeline, a. 1698. Vt. leiu kohta Izgl. Min. Mën. 1928, lkk. 502—3. Raamat hangiti 1929. a. algul Tartu ja selle sisu on avaldatud pea täielikult „Valikus eesti kirja-keele vanemaid mälestisi“, lkk. 238—252.

Põhjaeestikeelsel 1694. a. aabitsal puudub eriline pealkiri. Tiitellehel (raamatu lõpul) on suur must kukk ja selle all kiri: „RIGL / Gedruet bey Johann Georg Wilden (Königl. Buchdrucker. 1694“. Raamatukese suurus on 12 lehte in-8° (sign. A—B), millel 22 külge on trükk-kirjaga (2 viimast lk. valged). Sisuks on tähtede nimestik, silpide loetelu, ühesilbiseid ja pikemaidki sõnu (leht A), siis katekismuse viis peatükki (lehed A₂—A₆), palveid (lehed A₆—A₈), patutunnistus (leht B) jm., ning lõpuks (lehed B₁—B₂) tähesitkid majuskel- ja minuskelkirjas, fraktuuris ja antiikvas ning eriliiki šriftides, mõned read sõnu lugemisharjutuseks ja araabia ning rooma numbrid.

Lõunaeestikeelsel aabitsal a. 1698 on samuti tiitellehel (raamatu lõpul) suur must kukk, selle all aga ainult kiri: Anno 1698. Kuke pilt ja kiri siiski näitavad, et raamat on trükitud samas trükikojas, kus eelminegi.

Raamatu suurus on 11 lehte in-8° (sign. A—B), neil kõik 22 külge trükkkirjaga. Sisu on pea samasugune nagu eelmiselgi raamatul: tähestikud, silbid, sõnad, viis peatükki, patutunnistus, palved ja lõpuks tähestikud ning numbrid.

Mõlemas aabitsas on kõik tekstid silbistatud.

Neist mõlemast trükkteosest meie vanemad teadupärast olevad allikad vaikivad.

Raamatute võrdlusel selgub juba esmapilguliselt, et need on sama autori tööd: nad on väga sarnased sisult ja väljusest, ja kuigi kumbki eri murdes, on need keele väärtuselt ja õigekeelsuselt samal tasapinnal, ortograafiliselt isegi täiesti identsed.

Kes oleks nende mõlema aabits-katekismuse autor?

Vististi esimese teate eestikeelse aabitsa olemasolust leiame a. 1656 Abr. Winckler'i poolt trükkitoimetatud teose „Sand- Sauß u. Kirchenbuch-Buch“ eessõnast, lk. b₃ v^o—b₄, kus palutakse, et isandad ja peremehed, kellel on eesti teenijaid, laseksid noorust lugema õppida trükist ilmunud aabitsast (auß dem außgegangeren ABC Büchlein). Kes selle raamatu on välja andnud, pole teada.

Sellele järgneva aja kohta on V. Reiman'il EÜS-i Alb. III, a. 1895, lk. 39 ja M. Lipul, Kir.-lugu, I (1895), lk. 232 märkused, et juba Väike-Maarja praost Bender ja Keila praost Heidrich olevat välja andnud eestikeelse aabitsa.

Kahjuks jätavad Reiman ja Lipp nimetamata, mille need andmed põhjenevad. Et Joh. E. Bender (kir.-õpetaja V.-Maarjas a. 1645 peale, surn. a. 1695) ja Anton Hei(d)rich (a.-st. 1659 Keila kir.-õpetaja, surn. a. 1692) oleksid aabitsaid koostanud, sellest pole näiteks Uue Testamendi a. 1715 trüki eessõnas mainitud vähematki. Viimasest kirjamehest on ainult teada, et ta publitseerinud on ühepoognalise eestikeelse katekismuse a. 1688, arvatavasti pealkirjaga „Bilder-Catechismus und Anweisung auf den richtigsten Himmelsweg, nach dem Worte Jesu: Thut Busse!“¹.

Kindlama teate järgneva eestikeelse aabitsa ilmutamise kohta leiame Uue Testamendi 1715. a. trüki eessõnast, lk. b₁ v^o—b₂, kus kõneldakse B. G. Forseliuse aabitsast („Damit das Bauer-Volk desto leichter möchte lesen lernen / hatte er unterschiedene Buchstaben aus dem Ehstnis. A. B. C. ausgelassen / und in der Orthographie viel geendert...“). Selle aabitsa ilmumisaasta pole teada, kuid selleks on võimalikuks peetud aastaid 1687² (s. o. aasta enne F. surma) ja 1685 (M. Lipp, Kir.-lugu I 232, V. Reiman, EÜS-i Alb. III

¹ Vt. Recke-Napiersky, Allg. Schriftst. u. Gelehrten Lex. I, II.

² Vt. Recke-Napiersky, ib., I.

18), viimast nähtavasti Lindenhofi piiblikonverentsi protokollil põhjal, milles mainitavat Forseliuse ettepanekute puhul ka tema aabitsat, Reimani järgi (lk. 17) isegi selle ilmumist trükkis. Kuna nimetatud protokollid allakirjutatule käepärast pole ja nende alalhoiukoht ka teada pole, puudub võimalus neis esinevaid andmeid lähemalt kontrollida.

Järgnevail kaalutlustel arvaksin, et mõlemad hiljuti leitud aabitsad aastaist 1694 ja 1698 ongi B. G. Forseliuse omad.

Neis kahes aabitsas esinevad kõik need keelelised, ortograafilised ja teatavad stiililisedki uuendused, mida me Tallinna kirikuõpetajate koosoleku protokollil põhjal, 12. jaan. 1687 ja muil andmeil, tunneme Forseliuse uuendustena. Vt. allap. lk. 82 ja V. Reiman, EÜS-i Alb. III, lk. 19—21. Neist aabitsaist leiame järgmisi jooni:

1. Partitiivi käänat tarvitatakse siin suuremal määral kui varem kirjakeeles¹:

wiif pä-tüf-ki (A 1694 ja A 1698, VEKVM, lk. 240,₂ ja 247,₁₇), varemalt (veel 1693. a. — ja isegi 1700. a. — katekismuses) wiis Päh-Süffit; fe tem-ma nim-me fur-jaf-te pru-gib (A 1694, VEKVM, lk. 240,₁₁), fä tem-mä nim-me fur-jaf-te pru-gip (A 1698, VEKVM, lk. 247,₂₅), varemalt (a. 1693): fe temma Nimmi furjast prufip; fun-dma ella-wid ning fur-nuid (A 1694, VEKVM, lk. 241,₂₃), fund-ma el-lä-wid ninf fool-jid (A 1698, VEKVM, lk. 249,₆), varemalt (a. 1693): fundida Ellawat ninf Surnut.

Täiesti laitmatu pole neiski aabitsais keel partitiivi suhtes, eriti põhjaeestikeelses väljaandes: jum-mala küm-me käf-sud (A 1694, VEKVM, lk. 240,₅) kuid (A 1698, VEKVM, lk. 247,₁₀): jum-ma-la küm-me käf-ku; fin-nul ep pea mit-te tvi-fed jum-ma-lad min-no eef ol-le-ma (A 1694, VEKVM, lk. 240,₇), kuid (A 1698, VEKVM, lk. 247,₂₁): fin-nul ei pe-ä mit-te muid jum-ma-lid ol-le-ma min-no een.

Hornung mõlemas oma katekismuses a. 1694 tarvitab siin partitiivi õieti.

2. Eitavas kõnes esineb siin verb rahvakeelepäraselt ilma isiku ja tempuse tunnusteta: fin-na ep pea (A 1694, VEKVM, lk. 240,₉), fin-na ei pe-ä (A 1698, VEKVM, lk. 247,₂₁), varemalt (veel a. 1693 katek.) tarvitati: Sinnul ep peawat; min-na ep ol-le (A 1694, VEKVM, lk. 245,₈), varemalt (a. 1693): minna ep ollen.

¹ Lühendan järgnevas: A 1694 = põhjaeestimurdeline aabits-katekismus a. 1694, A 1698 = lõunaeestimurdeline aabits-katekismus a. 1698, VEKVM = Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi.

Ka muudes keelesisulistest küsimustes on mõlemad aabits-katekismused õigemad kui teised senised vaimuliku kirjanduse tooted: põhjaeesti oma võrdub üldjoontes Hornungi teostega ja lõunaeesti oma Virginiuse Vastse Testamendiga.

3. Neis tõlkeis on teostatud kõik Forseliuse ortograafilised uuendused: tähtede c (ch, ck), x, y, z ja vokaali pikkumärgi h ärajätt ning häälik g (σ) kirjutamine gk asemel g-ga:

nucht-le-ma, ül-le-foh-to, ehk, rah-ivas kah-het-faf, üks, mei-e-meije, püh-hit-fe-ma, of-sib, wiif, eef, need, pä, pääw, wi-ef, wäg-gew, ag-ga, fei-ge, por-go.

Veel 1693. a. kodu- ja käsi-raamatus esineb nende tähtede suhtes stahliaegne kirjaviis: nucht-le-ma, ül-le-foh-to, ehk, kadiras, ür, mehe, põhizema, otzip, wihs, ehs, nehð, Päh, Pähw, wihs, varemalt ka weckew, agfas, feide, pörgfo. Tähed z, ß, ch ja pikendusmärk h esinevad isegi Adr. Virginiusel: takke, läxime, Mazedonia, fahß, Arifarchus, kachjolit, möhdä, Tuhle, mehß.

Ka õigekirjutuse muude joonte poolest on mõlemad aabits-katekismused suuresti erineval järjel 17. sajandil valitsevast kirjakeelest. Neis esineb täiel määral see ortograafia, mis iseloomustab ka Hornungi töid (käst, ärra, minna, nimmi, tahha jne.).

4. Ka sõnastuses leiame siit need muudatused, mis teadupärast (vt. Reiman, EÜS-i Alb. III, 17) Forselius olevat teinud oma katekismuse tõlkes:

3-ndas õpetuses ...min-na uf-fun püh-hade of-fa-bust (A 1694, VEKVM, lk. 241,²⁶), min-na uf-fu... püh-hi-de of-fauf (A 1698, VEKVM, lk. 249,⁸), ka Hornungil samal a. Pühhade Offust (LÖp., lk. 64), kuid varemalt, veel a. 1693 kodu- ja käsiraamatu katekismuses: Pühhade Roggoduffe.

4-das peatükis: teh-fe jüng-rifs feif pag-ga-nad (A 1694, VEKVM, lk. 242,¹⁶⁻¹⁷), teh-fe jüng-rif fit pag-ga-nid (A 1698, VEKVM, lk. 250,⁵). Ka Hornungil tehfe Jüngriks feif Pagganad (LÖp, lk. 93), kuid veel a. 1693 kodu- ja käsiraamatu katekismuses: oppetafet feif Pagganat.

Forseliusest on küll teada, et ta eestikeelse aabitsa on koostanud. Et see aabits nimelt põhjaestimurdeline oli, on muidugi tõenäolisem, seda enam, et F. ise oli pärit Põhja-Eestist, Harju-Madisest. Temal paralleelselt ka lõunaestimurdelise väljaande valmimise kohta puuduvad aga teated. Kuid tuletatagu meelde, et kindralsuperint. Fischeri initsiatiivil ja Rootsi tolleaegse valitsuse hoolet asuti Forseliuse päevil Eestis

maakoolide organiseerimisele ja et Forselius ise alustas kooliõpetajate ettevalmistamist. A. 1684 asutati m. s. Tartu lähedale, Piiskopi mõisa mingi seminaritaoline kool. Loomulik, et siin, põhjaeesti ja lõunaeesti murrete vahepiiril toimivas õppeasutises erilise teravusega tunda oli lõunaeestimurdelise õpiraamatu puudumist. Kuigi Forselius ise vist lõunaeesti murret ei tundnud, oli tal siiski võrdlemisi hõlpus — vast isegi teiste (Adr. Virginiuse) abil. — senist lõunaeestilist katekismuseteksti keeleliselt, stiililiselt ja ortograafiliselt oma põhjaeestilise aabits-katekismuse tekstiga kooskõlastada.

Teatavasti sai Forselius surma juba a. 1688 sügisel. Mõlemad kõnesolevad aabitsad on ilmunud aga kuus kuni kümme aastat hiljem. Võiks nüüd arvata, et senini on ekslikult oletatud Forseliuse aabitsa ilmumist juba tema elu aegu. Kuna selle aabitsa uue kujuga kaasaegsed olid teravalt vastolus, ei leidnud F. nähtavasti üldse mahti seda ilmutada ise, vaid teos sai teataval määral laiemalt tutvaks ainult käsikirjana. Alles aastaid hiljem oleks siis raamat trükki antud, võib-olla Fischeri hoolel. Et raamatust seni nii vähe on teateid ja selle kummastki väljaandest on püsinud ainult üks eksemplar, on seletatav asjaoluga, et raamat müügile üldse ei pääsenud, vaid Eestimaa provintsiaalkonsistoriumi poolt teatavasti konfiskeeriti. Neil kaalutlustel oleks hoopis vähe tõenäoline see võimalus, et uudselte leitud raamatud oleksid teine trükk, esimene oleks aga siiski ilmunud a. 1685—87 paiku.

Pole võimalik ka seda arvata, et a. 1694 ja a. 1698 aabitsad oleksid kellegi muu autori omad. Adr. ja Andr. Virginiuse töödest erinevad need keelelt ja ortograafiliselt väga märgatavalt ja ka Hornungi mõlema 1694. a. katekismuse keel ja sõnastus on tunduvalt erinev, kuigi ei puudu ka teatavaid ühiseid jooni.

Aabits 1694.

finnul ep pea mitte töisef Sum-
malad minno eef ollema
ninf
ärä ritma
... weift / eht feif / mis temma
pärralt on.
... Wannambad pattud koddõ
otfif laste pääl...
... säält faap temma jälle tul-
lema fundma ellawid...

Hornungi katek. 1694.

Sinnul ei pea mitte muid Sum-
malaid ollema minno eef
ning
äräritfuma
weift / ellif feif me temma
perralt on.
... Wanamade Patto nuhtleb
laste pääl...
... säält tulleb temma jälle
fundima Ellawid...

Muud väljapaistvat kirjakeele reformijat meie tollest ajast aga ei tunne. Jääb järgi ainus võimalus oletada: 1694 ja 1698. a. ilmunud aabitsate autor on B. G. Forselius.

Tänavu kevadel Kopenhaageni kuninglikust raamatukogust 1741. a. aabitsa kirjalikul hankimisel läkitati sealt meie ülikooli raamatukogule eestikeelne trükkteos, mille olemasolust seni teated on puudunud. See on väikeses (9 × 15 sm) formaadis ilmunud, 32-leheküljeline (sign. A—B₈) aabits-katekismus põhjaesti murdes. Raamatu sisekaanel on raamatukogu märkus: En Reval-Estisk A.B.C. og Catechismus. Spr. 66 425. Tiitelleht, seega siis pealkiri ja teated ilmumise paiga ja aja kohta, raamatul puudub. Teos sisaldab järgmist:

lk. A₁: kogu tähestik A—W kolmes erisuguses šriftis, neist 2 esimest versaalis; numbrid 1—1000 ja I—M;

lkk. A₁v⁰—A₂v⁰: vokaalide, konsonantide, silpide ja ühesilbiliste sõnade loetelud ning kogu tähestik väikeses kirjas;

lkk. A₃—A₅v⁰: lühike katekismus (sõnad kõik silbitatud);

lkk. A₅v⁰—A₈: „Onsa Lutri Rääsimused“.

lkk. A₈—B₁: „Weel mõned Rääsimused“.

lkk. B₁—B₁v⁰: patutunnistus jm.

lkk. B₁v⁰—B₄v⁰: „Mõned Õppetused Summala omma Saanast woetud...“

lkk. B₄v⁰—B₅: „Laste Rohhus“ ja „Allamiste Rohhus“.

lkk. B₅—B₈: hommiku, õhtu jm. palveid.

lk. B₈v⁰: puulõige, mis kujutab suurt kukke, kes, kepp käes, õpetab raamatust kahele noorele kukele, ja tagapool kaks inimekujundit.

Selle raamatu katekismuse tekst läheb väga tunduvalt lahku 1697. a. katekismusest („Kurtze Katechismus-Fragen“) ja erineb kaunis märgatavalt ka 1700. ja 1703. a. katekismusest, ületades neid keele paremuselt ja moodsama ortograafia poolest. Kuid 1721. a. katekismusest on kõnesolev raamat keelelt arhailisem ja üldse sõnastuses märgatavalt sellest erinev. Vähe ühist on sel teosel ka arvatavasti B. G. Forseliuse katekismuse (a. 1694) tekstiga. Peaaegu identne on see katekismus Hornungi „Laste Õppetuse‘ega“ a. 1694. Erinevusi leidub näit. esimeses käsus, lõpetuse sõnades jm. Sisult ja keelelt täiesti samane on kõnesoleva katekismuse tekst aga Hornungi „Onsa Lutri Katechismus‘ega“, mis ilmus a. 1694 ja liidetud „Ma Rele Roddo ning Kirgo Ramat‘uga“. Erinevusi leidub ainult tekstide ulatuses.

Kopenhaageni aabits-katekismuses on käsud esitatud ilma seletusteta (ÖLK-s aga seletustega). Kopenh. aab.-kat.

lkk. $A_3 - A_5 v^0 =$ Horn. ÖLK lkk. 76–83; Kopenh. aab.-kat. lkk. $A_5 v^0 - A_8 =$ Horn. ÖLK lkk. 43–48; Kopenh. aab.-kat. lkk. $A_8 - B =$ Horn. ÖLK lkk. 74–76; Kopenh. aab.-kat. lkk. $B - B v^0$ (lk. keskpaiguni) = Horn. ÖLK lkk. 83–84 (lkk. keskp.); Kopenh. aab.-kat. lkk. $B_4 v^0 - B_5 =$ Horn. ÖLK lkk. 53–55; Kopenh. aab.-kat. lkk. $B_7 - B_8 =$ Horn. ÖLK lkk. 48–51; Kopenh. aab.-kat. lk. B_8 (lõpposa) = Horn. ÖLK lk. 84 (lõpposa). Kopenh. aab.-kat. lkk. $B_1 v^0 - B_4 v^0$ olev tekst („Mönned Öppetuffed Summala omma Samnaft...“) puudub Horn. ÖLK-s.

Nõnda põhjeneb siis Kopenhaagenist leitud aabits-katekismus täielikult Hornungi katekismusel. Väga võimalik, et selle raamatu aabitsosa koostaja oligi Joh. Hornung, kes kogu raamatu teose trükkis võis avaldada kas 17. saj. lõppaastail või 18. saj. esimesel kümnel.

Järgnevasse lähemasse aastakümneisse kuuluvad veel kaks seni tundmatut aabits-katekismust, milledele dr. J. Sehwers sattus Kopenhaageni kuninglikus raamatukogus a. 1928 suvel, mida aga tänini veel korda pole läinud Tartu lähemaks tutvumiseks nõutada. Need on:

Seitsmehelise aabits, millel tiitelleht puudub, seega pealkiri, trükkimiskoht ja ilmumisaasta on teadmatud. Sellega kokku on köidetud veel teine, üheteistkümnелеheline aabits, trükitud Riias Samuel Lorentz Frölich'i juures a. 1791. Välimuse järgi otsustades olevat eelmisegi aabitsa ilmumiskoht sama. Mis murdelises keeles aabitsad kirjutatud, pole kahjuks teada. Kuigi needki teosed vanemad on kõige vanemast tänini alalhoidunud eestikeelsest aabitsast, nimelt O. W. Masingu teosest „*ABC ehf Luggemise-Ramat Lastele kes tahawad luggema õppida*“ a. 1795, on nende keeleline ja üldisemalt ka kultuurilooline tähtsus muidugi märksa väikesem kui mõlemal 17. saj. lõpul ilmunud (B. G. Forseliuse) aabitsal.

1927. a. juulis leidis üliõpil. Mart Lepik Latvia Riigiarhiivis sattumisi Riia konsistooriumi aktide seast käsikirjade köite pealkirjaga „*Arbeiten aus schwedischer Zeit*“. Selle sisuks on sadakond enamuses rootsikeelset, osalt ka ladina-, saksa- ja eestikeelset jutlust või jutluse mustandit, mis jagunevad kõik 195-ks nummerdatud fastsikliks. Osalt on need dateeritud, osalt dateerimata, kuid kuuluvad kõik 17. sajandi lõppu (1693, 1696) ja 18. saj. algusesse (1700, 1707). Neist käsikirjadest on kuus (nr. nr. 2, 2a, 4, 5, 6 ja 7) eestikeelsed, nimelt lõunaeestimurdelised, ja üks (nr. 3) rootsikeelne, milles esineb eestikeelseid piiblisalme. Manu-

skriptide autorite kohta puuduvad otsesed andmed, kuid mõninga (nr. 2, 2a, 3) autoriks peab M. Lepik, käe- kirja põhjal otsustades, kindral-superintendent G a b r i e l S k r a g g e't. Eesti kirjakeele ajaloole pakuvad need käsikirjad, oma iseloomu tõttu, väga väheselt lisa. Tekstid kõik on hra M. L. kopeerinud Tartu ülikooli raamatukogu jaoks ja neist on üks (nr. 5) avaldatud „Valikus eesti kirja- keele vanemaid mälestisi“, nr. 124 (lkk. 277—84).

Käesoleva aasta kevadel läkitas allakirjutanule hra T. L a u r Tallinnast rusude hulgast leitud vana eestikeelse käsi- kirja. See on in-folio kaustas ($32\frac{1}{2}\times 21$ sm) ja sisaldab: 130 pagineeritud ja 72 pagineerimata lehekülge, kahel veerul, eesti-saksakeelset sõnastikku, mille algosast 28 lk. puuduvad (samuti mõningaid lehti siin ja seal vahepeal), sellele järgnevalt 28 pagineerimata lk. saksakeelset registrit eelnevale vokabulaarile, siis 3 pagineerimata lk. peatükki „Anfang einiger Wörter, so in der dörptischer Dialekt anders lauten“ ja lõpuks 5 puhast lk. Käsikiri on köidetud, kuid köide on nähtavasti kauemat aega olnud vist lubja- prahi sees ja isegi niiskuses, nii et kaaned ja veelgi suu- remal määral lehtede ääred on pehkinud ja pudenenud. Sõnastikul puudub täiesti pealkiri ja lähemad andmed autori ning kirjutamisaja kohta. Kirjastiili ja paberi järgi otsustades kuuluks see 18. sajandisse, tõenäolisemalt selle esimesse poolde või keskpaika. Sõnastik sisaldab õige suurel määral ehtsat ja huvitavat eesti fraseoloogilist ma- terjali ning Pärnumaa murret, missugusest ainestikust suur osa puudub A. Thor Helle, Hupeli ja isegi Wiedemanni sõnastikus. Mitmed asjaolud lubavad arvata, et see leid on Salomo Heinrich Vestring'i (1663—1749, a. 1692 õpetajaks Toris ja Pärnu eesti koguduses) omal ajal kaotsi läinud käsikiri, mida tarvitanud oli Hupel oma sõnaraamatu koostamisel (vt. Hupeli grammatika I trüki eessõna, lk. 3). Selle käsikirja sisust ja väärtusest lähemalt edaspidi.

Lõpuks tähendatagu veel, et dr. Sehwers'il on olnud läinud aastal juhus leida ka mõne eestikeelse kõige va- nema, seni ühes ainsas ja neidki defektselt alalhoidunud eestikeelse trükkteose teine eksemplar: Kopenhaageni kuning- likus raamatukogus peetakse talle veel üht, hästi säilinud eksemplari Rossihniuse katekismusest ning epistleist, ja Berliini riigi raamatukogus on talle sinna hiljuti (a. 1918, nähtavasti mõne okupatsiooniväesõduri kaudu Baltimailt) muretsetud eksemplar Abraham Winckler'i poolt a. 1656

välja antud kodu- ja käsiraamatu eelosast, katekismusest, mille seni ainsalt tuntud eksemplaril (Õpet. E. S-i rmk.) puudub tiitelleht. Berliini eksemplari esileht kannab tiitlit: *Der kleine / Catechismus / D. Martini Luth. / Den einfältigen zum besten in der Estnischen Sprache / Reval / gedruckt bei Heinrich Westphals / Gymn. Buchdr. nachgelassenen Wittwen 1654.*

Albert Saareste.

Eesti -ss-aineselisest deminutiivsuffiksist.

Eesti (ja üldse ka ligemate sugukeelte) sõnatüvede -ss-esineb peamiselt vaid laenupäritoluga sõnavaras (vt. Kettunen'i Eestin kielen äännehist. 94) nagu *püss, mässama, lass, kauss, kass* j. t. või muidu hilisemat laadi kirjeldavais sõnusus (*kössis, mossis, õssitama, kussutama* jne.). Algsome tüveainestikus igatahes -ss- näikse olnuvat — nii võõristav kui ka see paistab — erandlikult haruldane. Järgnevad read tahavad tähelepanu juhtida -ss-ainesele eesti lühendusnimede tüvedes, mis eelöelduga kooskõlas ka on hilisemat algupära, nimelt on suffiksaalse päritoluga. Järgnevas tulevad siia kuuluvatena erilise käsitelu alla sõnad *kaiss, oiss, poiss, jäss* kui tuletised pikemaist tüvisõnust *kainal, oinas, poeg, ?jäär*, kusjuures nende tuletiste kui tüübiliste algselt meelituslike lühendusnimede tekkimisel on tuletamise aluseks võetud vaid põhisõna esimene silp *kai-, oi-, poi-, jã-(?>jã-)*. Lühidalt ligemaid sugukeeli ja naaberkeeli puudutades hiljem siis kaalume ka kõnealuse suffiksainese algupära küsimust.

Eesti *kaiss* g. *kaisu*,

Wiedemann'il *kaiz* g. *kaizu* 'Schoss, Umarmung, der Raum zwischen der Brust und den darüber gelegten Armen (vergl. *rüpp*)', *kaizu võtma* 'in den Arm nehmen (bes. liegend)' kuulub sõnade hulka, mille tüve *ss-i* algupära võiks otsida suffiksainest. Sõna murdeis esinemise ulatuse iseloomustamiseks vaadeldagu ligemalt järgmisi andmeid AES-i arhiivist: Kih *kaiš*, g. sg. -*išü*, p. -*išsu* (*tulè mô kaišsu*; *laþs õ kinasti mamã kaišsus*), VII *kaiš*, g. sg. -*sü*, p. sg. -*ssu* (*laþs on mü kaišsus*), Kse *kaišsu*

(võtma), iness. -ssus, elat. -sust, Koe *ka|š*, ill. -ssu, iness. -sus (*ka|ssu võtma; laps magàs emà ka|süs*), Tor *ka|š*, -ssu, -ssus, (*võttis ta ka|ssu; magàs ta ka|ssus*), MMg *ka|š*, -ssu ill., *ka|süs* iness. Kõnesolevast substantiivist on tuletunud laialt esinev verb *kaisutama*: KuuTapurla *ka|suttama* (uus), Kih *ka|su|ttab* (*ja kušsu|ttab last*), Mär Jis *ka|su|ttama*, MMg *ka|suttama*, Krl *ka|su|tteme*. Siiski *kaiss* sn. pole eestis üldine kogu keelealal, vähemalt AES-i kogudes eita-takse tema esinemist Vai, Kuu, Iis, VII, Kih, Hää, Krl, Trv, Vas murdealadel.

Kõnealuse sõna esinemisest väljaspool eesti keele ala pole andmeid. Tõenäoliselt meil on siin tegu spetsiaalselt eesti lastekeele moodustisega *kainal* sõnast (vrd. sm.-karj. *kainalo*, lv. *kāinal* ~ *kāinal*, vepsL *kajmō*) ss-lise suffiksaine abil (< *ka|nala*) + **-sso|*).

o|z g. *o|zu* =

= *oinik* 'männliches Lamm' esineb Wiedemann'il sõnaraamatus saaremurrete (I) sõnana. Samatähenduslikuna esineb see sõna eestis laiemaltki, nagu osutavad nende ridade kirjutaja „*o|*-, *e|*-deminutiives“ lk. 13 esitatud and-med: Kih *o|š* g. -sü 'jäärastall', *o|sü* (oina kutse), Jäm *o|süt tal* 'isane tall', Khn *o|šō* id. (lk.), Puh *o|sü* ~ *o|sü* ~ *o|šü* (hääliits. väikesi sõnne), viimane lastekeelne teisend m. s. Ris, MMg *o|šü*, *o|šü*-*o|šü* (oina kutsumisel) ja ? Räp sellest häälikuliselt juba tublisti eemaldunud *u|šō*, NB eriti kaugel kagueestis leiduv Pts *o|šō* 'isane tall'. Sõna laia levingu valgustamiseks väärivad ehk siinkohal lisaks mainimist AES-i andmeil Koe *o|sukke*(ne), -se 'väike tall, sama mis *o|nik*', Trv *o|sü* ~ *o|sü*, demin. *o|sukke*.

Kõnesolev sõna on spetsiaaleesti moodustis, algselt lastekeelne deminutiiv-vaste sõnale *oinas*, saadud ss-lise suffiksaine liitudes (**o|nahe-*) + **-sso|* > *o|š* resp. genitiivselt tarvitatuna *o|sü*, *o|šō*).

poiss g. *poisi*

sõnal esitab Wiedemann tähendused '1) Junge Bursche, unverheiratheter junger Mann; 2) Knecht, Diener, Lehrbursche; 3) Bube (im Kartenspiel); 4) euphem. der Teufel'.

Sõna üldeestilisuses veendumiseks vaadeldagu näiteid mõnest eri murdepaigast: Kuu (EK III 36, L. Pärt) *poĩ|s*, n. pl. *-ssid*, Kih *poĩ|s*, *-ĩsi*, Ris *poĩ|s*, *-si*, *-ssi* (*karĩa p.*, *küñni p.*, *vanà p.* jne.), Jäm, VII, Tor *poĩ|s*, *-si*, Kod. Vok. 70 *poĩs* 'knabe': n. pl. *poęsid*, Tor, Krl *poĩs*: g. *poęsi*, demin. *poĩskeñi*, Vas *poĩ|s*, *-zi*, Seltini-Aluliina (Voolaine' järele) *poĩ|s*, *-zi*, *-ssi* (*nür p. un vahñ p.*), setu Pangevitsa (Saareste' teateil) *poĩš* 'naisemees' (NB viimase tähendusvarjundit!).

Väljaspool eesti keeleala esineb kõnealune sõna laenuna sm. Tytärsaare murdes kujul *tuvapoissi* (<*toapoiss*, vt. Ojansuu, SKTT 173); sm. kaguranniku murd. käsikirj. Kymi *poitsi* 'poika' ja Säckijärve *poitsu* võiksid vahest ehk oma esinemisala tõttu olla pärit eestist ja seletuda mingi *-ss->-ts-* substituutsiooniga või aga võivad olla sm. erimoodustised, samuti nagu seda kahtlemata on Lõuna-Pohjanmaalt Kurikka murdest noteeritud käsikirj. *poisu* 'poju'. Eesti laenuks tuleb teda vist pidada ka vadjas, kus juba Ahlqvist'il leiame *poissĩ* 'gosse', Jõepäras (AES, Tsvetkov'i järgi) *poĩ|ssi*, g. *-si*, p. p. *-ssiq* 'poiss'. Sõna esineb juba kreevineil (Wiedemann'i järele) *poisi*, *poissi* 'Knabe', 'Diener' kujul, pidi nii siis vadjaa keeles olema juba enne XV sajandi keskpaigas sündinud kreevinite muudest vadjalastest eraldumist (vähe usutav on, et kreevinid oleksid ta peale seda aega eraldi laenanud eesti keelest). Edasi leidub käsiteldav sõna ka liivis (kas ka eesti laenuna, sellest allpool), nimelt Sjögren-Wiedemann'i järele *poiss* pl. *puošid* 'Knecht, Junge, Diener; Knabe, junger Mensch; Bube im Kartenspiel' ~ Salatsi *puis*, Setäläl (teksinäiteis Liivin kieltä, lk. 1) n. pl. lvJ *puęšid*, Kettunen'il (käsikirj.) lvJ *poĩs* pl. *püqššid* ~ lvL *puoĩs* pl. *püqššid* 'poiss', *puoĩški* 'poisikene'.

Sõna algkuju *poĩssi* on vaidlematult saadud tüvest *pojka* (e. *poeg*, sm. *poika*, lv. *püoga* jne., vt. Szinyei' Sprw.² 31) *ss*-lise deminutiivainesse liitumise teel (<**poĩ[ka]* + *-ssi*).

Wied-i *jäšš* g. *jäšši*

'kleiner, unansehnlicher, schlecht gewachsener Baum oder Mensch' (sellest edasi tuletunud adj. *jässakas*) paistab olevat

puht-häälikmetafoorne hiline moodustis. Võetagu tema kohta näiteid ka eri murdeist AES-i murdearhiivist: Kih *jä|s*, -šsi g., p. sg. -šsi 'jäss' (*igavene jäskael mäs*), Ris *jäš* g. *jäšsi* (*mis nisukke veikke jäš on ka...*), Mär *jäš* g. *jäšsi* 'väikese kasvuga, kõnni jäänud puu või inimene' (hv., lab.; näit. *eks nä poisj jäšsi*), JMd *üks vä jäš, jäš mäs* (Wied-i tähenduses), KJn *mehè jäš* g. *jäšsi*. Sellest pole ei häälikuliselt ega tähenduslikult kuigi kauge sm. (Lönnr.) *jäsä ~ jässä* (~ *jäsSYS*) 'styf och tung, obäcklig l. ovig meniska l. annan varelse'. Murdeti aga näikse sama sõna *jäš* viitavat algupärale, mis meid siinkohal huvitab, nimelt leiame Ris-s tema tähendavat 'jäära' lastekeeles: *jár* — sellest lastekeelne meelitussõna *jäš* tuletunud ss-suffiksiga. Pole isegi täitsa võimatu, et ka Wied-i antud, murdeis üldisemalt esinevas ülemal nähtud tähenduses *jäš* sõna on sama tuletis *járast*, ainult tähenduseldasa pildistunud (vrd. *mehe jäss, poisj jäss, jäskael mees* — täninigi tarvitusel nähtavasti eriti just *mehe* ja *poisj* kohta). On ju näit. ka paralleelselt *päs* g. *päššä* 'väike kangus inimene' sõna (esineb Krk-is, vt. Saareste, Leks. vahek. I 57) saadud *päss* 'Schafbock, Widder' sõnast samasuguse tähendusmetafoori kaudu.

Niisugust oletust toetab omalt poolt ka see, et

liivi *ijš* 'oinas',

mida oma loenguil prof. Kettunen on rinnastanud eesti vastega *jäär ~ jaar*, võib oma tüve ss-ainesega saanud olla samast deminutiivainesest — *járä* tüvele on liitunud kõnealune -ss-.

Käsiteldud neli eesti sõna paistavad ss-aineseliste moodustiste seas silma oma levingulaiusega ja ühtlasi sellega, et nad on lastekeele resp. meelituskeele kitsaist raamest välja tunginud kaugele üldkeele valdkonda. Eri murrete võimaliku vastava lastekeele- resp. meelituskeelestiku tühjendavaks käsitlemiseks tänini saadaval oleva ainekogu põhjal pole lootusi. Eelneva kinnituseks esitatagu ainult lisanäiteks „*oi*, *ei*-deminutiivides“ lk. 17 esinev *ušo* 'das Lämmlein' (vrd. *utt, ute*, lk. 47) ja lk. 29 *tils*, murd. *tiltš* g. *tilšü* 'penis' lk. (vrd. *tīl* id.), lk. 24 *liltš* (vrd. *lill*), lk. 207 *as*

g. *ässi* 'vulva' (Rõigi, ? vrd. Wied. *häbedus* 'Scham, Schamteile', eufemistl. *naesterahva h.*). Rõhutatagu erilisel seda märgatavat osa, mis *-(s)s*-ainesel näikse olevat isiku-meelitusnimele kujundamisel, kui vaatleme kas või siiakuuluvaid *Wiedeman* n'i sõnaraamatu näiteid: *Hints* g. *Hintsu*¹ (vrd. *Hindrek*, *ts*-line vaste aga ka alasaksas), *Jantsu* g. *Jantsu* (vrd. *Jaan*), *Maśś* g. *Maśśi* (für kleine Mädchen, welche *Madli* getauft sind), *Tints* g. *Tintso* (mehenm., vrd. *Tiññ*), *Tõns* g. *Tõnsu* ~ *Tõnts* g. *Tõntsu* (vrd. *Tõnu*, *Tõññ*; ? või *Tõnis* > *Tõns* > *Tõnts*). Lisaks mainitagu Saaremaalt nimed *Junts*, *-i* (vrd. Wied-i *Juññu* = *Juhan*), *Kaasu* (vrd. *Kaarel*, *Karl*), *Lints* (vrd. *Liina*), *Lents* (*Leena*, *Helene*), *Mants* (vrd. *Herman*, *Mann* = *Marie*), *Mints*, *-i* (vrd. *Minna*, *Miina*), *Naats* (vrd. *Nadja*), *Rints* (vrd. *Katariina*, *Riinu*), *Talts* (vrd. *Nataalia*). Samasse nimetüüpi peaksid kuuluma ka *Kitzberg*'il Püve Peetri tütardekolmiku meelitusnimed *Tinsi*, *Minsi*, *Linsi* (vrd. *Tiina*, *Miina*, *Liina*), pärit Lõuna-Pärnumaalt.

Soome keele kohta pole kahjuks seni tehtud tähelepanekuid *s(s)*-ainese esinemisest. Võimalik, et murdeti lastekeele sõnavaras leidub mõningaid vastavaid tõestisi, nagu ülemal käsitletud Kurikka *poisu*. Deminutiivses isikunimestikus igatahes vilgatab mõnikord seda laadi ainestikku, täheldatagu näit. *Jussi* (vrd. *Juho*, *Juhana*, *Jukka*), *jusu* 'pieni Juho', *Jassu* (vrd. *Jaakko*), *Tussu* (vrd. *Tuomas*, *Tuppu*; vt. „*oj-*, *ej-dem.*“ 212), *Kuopio Miksi* (~ *Mikko*; vt. „*oj-*, *ej-dem.*“ 207). V. Pajari esitatud Parikkala nimestikust Vir. 1924, 146 järgmm. leiame hulga siiakuuluvaid meelitus- ja halvustusnimesid: *Añtso* (~ *Antti*), *Elssi* (~ *Eljas*), *Hessi*, *Hesso* (~ *Heikki*), *Lassi* (~ *Laur*; vrd. aga ka rootsi *Lars*), *Maśso* (~ *Matti*), *Miksa* (~ *Mikko*), *Peksa* (~ *Pekka*, *Peska*), *Empsa* (~ *Emma*, *Emilia*), *Iitso* (~ *Iita*). Võimalik, et selline deminutiivnime tüüp hulgalisemalt on erilisel omane idasooome murdeile, kus ta võib seletuda vene mõjuga (*Jassu*, *Miksa*, *Peksa* — vrd. vn. *Яша*, *Миша*, *Пеша*).

¹ Häälkuliselt *-ns(s)* < *-nts-*, *-ls(s)* < *-lts-* selles ja järgnevais näiteis, vaevalt küll *t* kuulub otse suffiksainesse (*-ts-*).

Viimasele arvamisele kallutab eriti veel see asjaolu, et tugeva vene mõju aluseis karj.-aun. ja vepsa murdeis leidub teataval määral š(š)-suffiksilist ilmsesti võõrapärast deminutiivainestikku. Selle kohta vt. „oi-, ei-dem.“ lkk. 156, 184, 201: vn. *мамаша, Пльюша, Мама* (vrd. *Мария*), *Фена* (vrd. *Феодор*), *Миш[к]а* tüübi otsesel või kaudsel eeskujul on saadud veps. (Kaskeza) *daššij* = *Danil*, *mašeļ* 'Maria', *pašeļ* 'Pauli', *ivošeļ* 'Iivanan puhuttelunimi', aun. *oršoi* 'orivarsa' (vrd. sm. *ori* 'täkk'). Valgustavad on ka lisanäited l. c. 208, 209 aun. *bošši* 'vuotta nuorempi oinas' (veps. *bošeļ*, *boši*, vrd. *boški* 'oinas', vn. *бопан*), Suojärve karj. *küršši* 'miehen kalu' (vrd. *kürbä* id.), *Iošši* 'Johora', *Ašši* 'Agrippina', hoomatagu vepsL (Kettunen'i järele) *käpš* 'käpp, linnu jalg' (vrd. e. *käpp*, sm. *käpäld*, *käppä* ja murd. lsk. *käpsä*), Suoj. (käsikirj. andmeil) *Marpušši* nalj. = *Marppa* 'Marta, *Okušši* = *Okku* 'Akulina', *lotošši* 'lihav inimene'.

Karj.-aunuses ja vepsas ning, niivõrt kui võib järeldada tarvitada olnud väga piiratud materjalist, isegi (ida)soomes kõnealune -s(s)- resp. -š(š)-aineseline tuletisliik viitab slaavi päritolule. Sellevastu eestis (resp. liivis) sama suffiksainest vene poolt tulnud hiliseks laenelemendiks arvata pole küllaldest alust: niisugusel korral peaks ta olema eriti produktiivne idaeestis, iseäranis venemõjulises kagueestis. Niipalju kui ülemalkäsiteldud vähene eesti isikunimestik lubab järeldada, näikse -s(s)-aineliste nimede levinguala aga koguni vastuoksa suunduvat läände (NB saared, kust ka *Wiedemmann*'i järgi tsiteeritud vastavad näited [1] peamiselt pärinevad). Laiemalt esinevate siiakuuluvaiks peetud üksiksonade *poiss*, *kaiss*, *oiss*, (?) *jäss* levingulaius on nende auväärase vanuse tõestajaks ja sellega ühtlasi kinnitab nende slaavimõjulise hilistekkimise ebatõenäosust. Kui läänemeresm. keelte edelarühmas (eesti, liivi, vadj) tuleks otsida vene š-tuletusainese jälgi, siis peaks nende leidmiseks loomulikult kõige enam eeldusi olema vene mõjudest eriti tugevasti läbi-imbunud vadjas. Vadj k. senised ülestähendised aga ei sisalda niisuguseid jälgi, koguni üksikult esinevat sn. *poissi* peab seal sellepärast pidama eesti laenuks.

Kõnealuste eesti, liivi (*pois̄s, iõs̄*) ja osalt soome (eriti lääne, nimedes nagu *Jussi~jusu, Hessi*) tuletiste *-s(s)*-ainese lähimaks ja lihtsaimaks seletuseks oleks loomulik, et see *-ss-* (*-s-?*) on olnud juba algsoomes, vähemalt hilisemas, omaks deminutiivseks suffiksaineseks eriti affektiivseile ja lastekeelseile moodustisile. Võib-olla õnnestub hiljemini, kui eri sugukeelte alalt vastavat sõnavara süsteemaatsemalt kogutakse, seda oletust tõestadagi; praegu, peab mõõnma, see algsoomeaegsus-väide on nõrgalt põhjendatud. Pealegi ei puudu väljavaated teiseks *-s(s)*-ainese algupära seletuseks. Nimelt leidub läti naaberkeeles omi põliseid *-s-*, *-š-*suffikseid (vt. J. Endzelin'i Lettische Grammatik, §§ 195—7, lkk. 275—6), milledega tuletatuist osa vähemalt näikse olevat deminutiivset laadi (*depsis* 'kleiner, fetter Knabe', *tupesis* 'Heuschober', *sunešs* 'Hündchen' jm.) ja millede mõjustis võib olla liivi-eesti (? ja eesti kaudu soome) *-ss-*suffiksi tekkimise põhjuseks (eestis laensõnade *-ss-* vastab ju läti *-s-*le, vrd. *kauss-sõnas*). Ka isikunimedel on lätis nähtavasti sibilandilised moodustised, mis võivad omalt poolt mõjustajatena kõne alla tulla (vt. C. Chr. Ulmann, Lettisches Wörterbuch) *Gatschis* (~ *Gotars* 'Gotthard'), *Janzis* (~ *Jahnis*), *Inzis*, *-tfcha* (~ *Indrikis*), *Kaschis* (~ *Kahrlis*), *Staschis* (~ *Stanislavs*), *Afcha* 'Agathe', *Edscha* (~ *Eda*), *Katscha, Katschis* (~ *Katrihne*), *Lofcha* (~ *Latte* 'Charlotte') jne.

Seda kõike arvestades peab esialgu *ss-*suffiksi läänemeresoomelisuse oletuse juures esialgu jääma tugevasti kahtlevale seisukohale.

J. Mg.

Mõningaid eesti-rootsist laenatud murdesõnu.

kalt

Wied. Wb. sõna ei esine. RisNõva *karvakalt*. — „Maarja pääva laubel tegevad tüttarlapsed *karva kalti* . . . se *kalt* pannakse tee ääre õue värava posti ehk sama otsa.“ H (= Hurda vanavara kogu) I 366. „Enne olnud poisid

Maarja päeva laube ööse ühe teise võidu *karva kalti* otsimas seal, kus ka ilus ja viisipäraline tüdruk olnud.“ E (= Eiseni vanavara kogu) 1798.

Nende teadete järgi tähendab (*karva*) *kalt* nõiatempudega küpsetatud leiba, mille söötmisega tüdruk lootis võita poisi armastuse. Lõuna-Eestis kutsutakse seda leiba tavaliselt *karvakarask* ehk *rõõmurõõsk*.

Peale maagilise tähendusvarjundi esineb *kalt* harilikku leivakakunagi või ka spetsiaalse jõululeivana: RisNõva üks *kalt* või pisikene leiva päts E 1838; RisVihterpalu *kalt*: *kalDi* 'leivapirukas' — *emà kas silou kalt sãB valmis?* NoaVööla *jõulü kalt-jõulü kalt* 'eriline leib, mis kogu jõulu aeg hoiti laual ja kevadel söödeti loomadele'; Ris *appu leiva kalt* 'mis jõulu laubava õhtul juba lauale tuuakse ja seni kui pärast kolmekuninga püha ära viiakse ja siis kuni kevadeni üleval hoitakse ja loomadelle söödetakse, kui neid esimest korda välja aetakse'. H I 4, 407 (31). Seni tarvitada olevate andmete põhjal näib *kalt* piirduvat Ristiga ja Noarootsiga. Arvesse võttes seda asjaolu võib teha kindlaks, et *kalt* on siirdunud eesti keelde naabruses olevaist Noarootsi ja Vihterpalu rootsi murdeist. — F r e u d e n t h a l - V e n d e l l, Ordb. *galt*, pl. *galtar* 'Hvetebulle' — olevat tuntud kogu eesti-rootsi alal; Vendell, Ordb. Vor. Noa *galt-galt* 'Hvetebulle'; Noa Riguldi *jul galt* 'pikergune jõululeib'; RõiRootsiküla *julgalt* '«jõuluorikas», seakujuline jõululeib'. Eesti-rootsi *galt* on identne *galt* 'orikas' sõnaga. Alguses *galt* 'leib' näib olevat tähistanud vaid orika, sea kujulist traditsioonilist jõululeiba. Hiljemini on hakatud muidki leibu ja karaskeid kutsuma selle nimega. Nii eesti kui rootsi jõululeibade, «jõuluorikate» kohta on pikemalt kirjutanud dr. I. Manninen „Albumis M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks“, lk. 133—146. Jõuluorika nimetus *kalt* on dr. Manninenil siiski olnud tundmata.

Otsustades trükitud allikate ja isiklikkude küsitelude järgi, ei tunne kohalikud rannarootslased *galt*'i tähendusvarjundit 'maagiline armastusleib'. Viimane käsitus näikse olevat omane vaid eestlasile.

kränk

Wied. Wb. *kränk* g. *krängi* (D) 'hölzerner Dreifuss'; PhlKuri *krän̄k*: *krän̄gi* 'kõver puu' — *pañni krän̄k* 'panni alune', *padakaila krän̄k* 'alus, millele asetatakse tulelt võetav pada'; PhlSuuremõisa *krän̄k*: *krän̄gi* 'peergude alus või jalg'; RõiKõpu *krän̄k*: *krän̄gi* 'alune' — *kaljã asti krän̄k*, *kuš asti pël*, *sẽ ütla krän̄k*; EmmNõmme *krän̄k*: *krän̄gi* — *tãri asti krän̄k*. Phl-s kohati esineb üksikuil isikuil *krän̄k*: *krän̄gi* kõrval ka *krän̄g*: *krän̄gi* — *krän̄g õ kañnaspuve rãm*.

Eesti *kränk* sõna otsekohesed vasted leiame kohalikest rootsi murdeist, kust laenamine on sündinudki. F r e u d e n t h a l - V e n d e l l, Ordb. *krän̄kẽ*, pl. *krän̄kiar* 'Underlag (med tre l. fyra fötter) för bryggkar, vattensåar m. m.'; Vendell, Ordb. *krän̄ki* id.; RõiRootsiküla *kræn̄kja* (määratud vorm) 'alus' — *dæjtröskræn̄kja* 'leivaküna alus, *lipstajin-kræn̄kja* 'käiakast'; Noa-Riguldi *kræn̄kja* (määratud vorm) 'paja, tünni jne. alus'. Peale eesti-rootsi murrete on käesolev sõna rootsi keele aladel tuntud Soomes õige mitmel kujul: Vendell, Ordb. *krän̄kjo*, *krän̄tjo*, *krän̄tju*, *krän̄tsu*, *krän̄ko*, *krän̄k* (pl. *krän̄tjor*) '1. Karmlös, icke fyrkantig stol eller bänk, ofta använd såsom underlag för kar, såar o. s. v.', 2. 'Trebent stol', 3. 'Bänk', 4. 'Brädet på spinnrocken'. Samuti tuntakse seda ka riigi-rootsi murdeis: Rietz, Sv. Dial. Lex. *kränka* 1. 'en pall med 3 eller 4 pinnar under; liten stol utan ryggstucke', 2. 'ställning för tunnor, såar', — *byk-kränka* jne.

Eeltoodud *krängiga* umbes samadel aladel esineb teine samakõlaline, kuid tähenduselt erinev *kränk*. Wd. Wtb. *kränk* g. *krängi* (D) 'unpässlich, Unpässlichkeit', *kränk* — *haigus* 'Unpässlichkeit', *ma olin haiguze krängis* (*kränkis*) 'ich war unpässlich'; PhlKuri *krän̄k* 'kidur, vilets' — *on üks inimese krän̄k!*; RõiKõpu *krän̄k*: *krän̄gi* — sõimusõna — *sẽva kuradi krän̄k lãks*; RõiÜlendi *kren̄k*: *kren̄gi* — *va obuse kren̄k*; *ma ole kren̄kkis: pole aige, pole teõve*; *vanainimese kren̄k*. Sõimusõnana on *kränk* tuntud mandrilgi. NoaEinby *kuradi krän̄kja* lãg. Kohalikud rootsi murded ei tunne käesoleva sõna otsest vastet,

ainult soome-rootsist on üks siia kuuluv näide *bilkränko* 'Okv. på magert kreatur'. Siiski võiks ühendada *kränk* 'alus' ja *kränk* 'vilets, haiglane', kuna nõude ja anumate aluseks on enamasti just mingi lagunud või näotu ese: pink, tool või mõni muu. Vrd. kõnekäändu: *ta on üks igavene pastal*, kus samuti pejoratiivse maiguga eseme tähendus on siirdunud isikule. Ometi paistab loomulikum olevat ühendada viimast *kränki* alasaksa sõnadega *krenkede*, *krenkte* 'Krankheit' — ka söimusõna; *krenkeliken* 'schwächlich'; *krenken* 1. trans 'schwächen, schwach machen; strupare, 2. intrans. 'schwach, krank werden'; *krenker* 'Schwächer, Schädiger' jne.

pill

Wied. Wb. puudub. Rahvamurdeist on see sõna registreeritud vaid üks kord Ak. Emakeele Seltsi stipendiaadi preili J. Inglis'ti poolt Ristil Vilivallas — *piļ: piļi* 'isa ehk ema vend'. Vananenud sõna.

Eesti sõna on saadud eesti-rootsist. Danell, Ordb. *bil* 1. 'Farbror, morbror', 2. 'Guffar'. Edasituletisi ja liit-sõnu: *bilk*, *bilkun* 'Faster, moster', *bildotär* 'Kvinlig kusin', *bilsån* 'Manlig kusin'. Danell oma sõnaraamatus ühendab eesti-rootsi *bil*-iga šoti *billy* 'broder'. Torp, Nynorsk Etym. Ordb. norra *billing* 'tvillingbror', põhjarootsi murdeline *billing* 'tvilling' kuulub nähtavasti ka siia.

Muide olgu mainitud, et Ristil Vilivallas on vanemal ajal olnud tarvitusel muidki rootsist laenatud sugulusnimesid: *våster* 'isa õde' < rootsi *faster* id. ja *muqster* 'ema õde' < rootsi *moster* id.

ploda

Wied. Wb. *ploda* g. *ploda* (D) 'Floss'; Rõi asundus *ploda* ~ *pluda* 'palkparv'.

Hiiu-eesti *ploda* lähteks on hiiu-rootsi murre — Freudenthal-Vendell, Ordb. *fluta*, pl. *flutar* 'Flotte' G. = Gammalsvenskby, hiiu-rootsi siirdlaste asundus Ukrainas; Rõi Rootsiküla *flota* 'parv'; NoaRiguldi *flota* id. Sama tüve on Freudenthal-Vendell, Ordb. Vormsi *flott*, pl. *flottar* 'Flotte'; Hellqvist, Sv. Etym. Ordb. riigirootsi *flotte* ~

flotta, muinasrootsi *floti*, islandi *floti*, taani *flaade*, anglo-saksi *flota* 'fartyg', 'sõiduk', inglise *float* 'parv'. Germaani algkujuks oletatakse **flutan*.

Eesti-rootsi *t* on antud eesti keeles edasi helitu meedia *D*-ga, sest eesti-rootsi teenuisklusiilid *k*, *p*, *t* on oma kvantiteedilt umbes samased kui soome keele ja eesti murrete *k*, *p*, *t* — seega õige lähedasi helituile meediaile.

pool

Wied. Wb. *pōl* g. *pōla* (D) 'Spule'; PhlSuuremõisa *pōl*: *pōlā* 'kääv' (uuem sõna, vanem sõna olevat *kāvē*); Rõi Kõpu *pōl*:*pōlā* 'Spule' — *kaḡga pōlād*; EmmNõmme *pōl*; *pōlā* id.

Otsustades tüvevokaali järgi on eesti *pool*:*poola* eesti-rootsist: Freudenthal-Vendell, Ordb. *spól*, pl. *spólar* 'Spole'; RõiRootsiküla *spōl*, pl. *spōlar* 'Spule'. Vrd. Vendell, Ordb. soome-rootsi *spōlo*; Hellqvist, Sv. Etym. Ordb. riigirootsi *spole*, vanarootsi *wāffspole*, pl. *spolor*, norra, taani *spole*, vanaülasaksa *spuolo*, keskalasaksa *spōle* jne. jne., mis põlvnevad germaani algkujudest **spōlōn* ja *spōlan*.

Eesti *pool*:*pooli* on laenatud keskalasaksast: *spōle* id.

prudama

Wied. Wb. *prudama* (D, W) 'streiten, zanken'; PhlKuri *prudama* 'riidlema' — *mādagid*, *prudavad jälle ku* ...

Prudama lähtub eesti-rootsist. RõiRootsiküla *brōtas* 'maadlema' — *kom brōtas* 'tule maadlema', *berōm b.* 'hakkame maadlema'; NoaRiguldi *brōtas* id.; Freudenthal-Vendell, Ordb. *brūtas* 'Brottas', 'maadlema'.

Klusiil *t*-sse puutuvat märkust vaata *ploda* juures.

rell

Wied. Wb. puudub. RõiÜlendi *rel* 'renn' — *on kaju karjalaudast kangel*, siis pannakse *rell kaju äärest loomade jooma künnani ja relli läbi kallatakse vesi jooma künnasse; kahtuse rellist jõkseB vesi tõrre sisse*.

< eesti-rootsi. Freudenthal-Vendell, Ordb. järgi *räll*, pl. *rällar* 'Ränna' on tuntud kogu eesti-rootsi murrete alal; Vendell, Ordb. *räl* 1. 'Ränna', 2. 'Dike, rännil', 3. 'Kanal'; *pumpräl* 'Pumpränna'.

silinghein

NoaEinby, NoaÖsterby *siling-ejn* ~ *silinga ejn* 'õisluht, triglochin maritima'. Noarootsi rannikuil õige sage taim, eriti „Väikese mere“ ääres. Wd. Wtb. ei tunne seda sõna.

Eesti *silingheina* saame ühendada eesti-rootsi Freudenthal-Vendell, Ordb. *siling* 'Sälting, triglochin'; NoaEinby, NoaRiguldi *siltingshaj* 'triglochin maritima'. Rootsi vastel on sama tüvi kui *salt* 'sool' sõnal. Vrd. Hellqvist, Sv. Etm. Ordb. rootsi *saltgräs*, saksa *salzgras*, taani *salling*.

träski

Wied. Wb. *träski* g. *träski* (D) 'Kothlache, Düngergrube (in der Viehburg innerhalb des erhöhten Umlaufs)'; Phl-Kuri *träski* 'virtsa auk karjataras' — *karja a₂ea träski*; EmmNõmme *träski* ~ *träski auk* 'pori, virtsa auk'. Nähtavasti piirdub *träski* tarvitus vaid Hiiumaaga, nagu Wiedemanngi on osutanud.

Träski saame ühendada eesti-rootsi sõnaga Freudenthal-Vendell, Ordb. *träsk*, pl. *träskiar* ~ *träskèr* 'Träsk', 'järv'; RõiRootsiküla *træsək*, määratud vorm *træske*, pl. *træske* id. — *fo træske* 'kaks järve', *tom lander ful mæ træske* 'need maad on järvi täis'; rootsi kirjakeele *träsk* 'sisejärv'; vanarootsi *thräsk* 'insjö, träsk'. Rootsi *träsk* germaani algkujuks on oletatud **thranhiska* — või **thraiska* —.

Tähenduse muutus 'järv' > 'pori-, virtsa-auk' näikse olevat sündinud eesti keeles eneses, sest seda ei tunne arvatav laenuandja rootsi murre — hiiu-rootsi. Ka trükis avaldatud eesti-rootsi murrete kogudes on see tundmatu. Siiski käesoleva artikli autor on NoaEinbyst märkinud üles rootsi *träsk* tähendusvarjundi, mis seisab eesti omale kaunis ligidal — *træske*, pl. *træske* 'veeloid'. P. Ariste.

B. G. Forselius'e keelereformide käsitlemine Eestimaa konsistooriumis a. 1687.

Peale piiblikonverentsi Lindenhofis a. 1686 arutati Tallinnas, konsistooriumi istungil 12. jaanuaril a. 1687, s. o. 10 päeva enne Piliistvere konverentsi, mitmeid küsimusi, mis ühenduses seisid põhjaeestikeelse Uue Testamendi tõlke valmistamisega, eriti aga B. G. Forselius'e poolt esitatud keelelisi uuendusettepanekuid. Alljärgnevas avaldame vastava

istungi protokoll, mida alal hoitakse Tallinnas, konsistooriumi arhiivis („Protocollum Consistorij Reg. Revaliens. Acropolit. de a[nn]o 1686 et 1687“). Protokoll on eesti keeles refereerinud juba V. Reiman, EÜS-i Alb. III (1895), 19—21.

Anno 1687

sub d. 12. Januarij.

Præsentibus Reverend. Dno. Præpos. Seidrich¹, Dn. Past et ass. M. Blanckenhagen², Dno. Past. et assess. Boeclero³, Dno. M. Cöster⁴, accessit Dn. Præpos. Embten⁵, Dn. Past et assess. Abrah. Ruth⁶, Dn. Past. Göseken⁷, Dn. Past. Riesenka mpff⁸, Dnus. Past. Knü pffer⁹, Dnus. Past. Knieper¹⁰, et Dn. Past. Schütz¹¹.

Eodem ward vorlesen noch ein gnädigstes Rescript von Ihr Königl. Maj. wegen der Ehtniſchen Bibel Version, daß man nehml. strictè bey der Version Lutheri verbleiben sollte. Resolv. Man wolle deßfalls an Sn. General Superint. Fischer schreiben, und Ihm solches intimiren, daneben die Copy des Befehls mit beylegen und vormelden, daß die

¹ Anton He id (e) r i c h , a. 1659-st peale kirikuõpetaja Keilas, 1674 Lääne-Harjumaa praost ja Tallinna kuningl. konsistooriumi assessor, surn. 1692, olevat a. 1688 avaldanud eestikeelse katekismusetõlke.

² Justus Bl an k e n h a g e n , sünd. Tallinnas 1657, sai 1683 Tallinna toomkiriku õpetajaks ja konsistooriumi assessoriks, 1693 Tallinna Oleviste kir. õpetaja, surn. 1713.

³ Johann Wolfgang Bo e c l e r , sünd. Erfurdis XVII s. keskel, tuli Eestimaale vist 1669, saades Kullamaa abiõpetajaks, oli 1670—2 pastori ks Lihulas, 1674—89 Kuusalus, 1679 peale konsistooriumi assessoriks, põgenes 1689 Saksamaale, surnud vist 1717.

⁴ Mag. Caspar C ö s t e r (Costerus, Küster), pärit Saksamaalt, Lüneburgist, sai 1669 Hageri kirikuõpetajaks, surn. 1703.

⁵ Johann Matthäus E m b k e n , pärit Lüübekist, õppis Jena ülikoolis, sai 1674 Vigala kirikuõpetajaks, 1683 konsistooriumi nõunikuks, võttis 1686 osa Lindenhofi piiblikonverentsist; 1689 tehti talle ülesandeks mõnede Uue Testamendi raamatute tõlke revideerimine. Surn. 1692.

⁶ Abraham Ru th , 1675 peale Tallinna toomkiriku rootsi koguduse õpetaja, nimetati konsistooriumi assessoriks, suri 1693.

⁷ Heinrich G ö s e k e n , grammatika ja sõnaraamatu autori, praost Heinrich G. poeg, õppis Tallinna gümnaasiumis 1660 paiku ja vististi Rostocki ülikoolis, sai 1672 Mihkli kirikuõpetajaks, kutsuti 1682 Uue Testamendi tõlke revideerijaks, suri 1705.

⁸ Reinhold Johann (Reinerus Johannes) R i e s e n k a m p f f , sünd. Tallinnas, õppis Rostocki ülikoolis, sai 1683 Kullamaa kirikuõpetajaks, võttis 20. jaan. 1687 Pillistvere piiblikonverentsist osa, suri 1689.

⁹ Andreas Kn ü p f f e r , pärit Saksamaalt, sai 1671 Märjamaa abiõpetajaks, 1692 Läänemaa mandri praostiks, suri 1705.

¹⁰ Stephan K n i (e) p e r , sai 1667 Jõhvi kirikuõpetajaks, kutsuti 1684 Uue Testamendi tõlke revideerijaks, võttis osa 1686 Lindenhofi ja 1687 Pillistvere piiblikonverentsidest, tõlkis ise mitmed pühakirja raamatud eesti keelde, suri 1687.

¹¹ Markus Sch ü t z , sünd. ja surma a. teadmatud, sai 1664 Nõo kirikuõpetajaks, 1680 Tartu eesti koguduse õpetajaks, võttis osa lõuna-eestimurdelise katekismuse (1684), lauluraamatu (1685) ja Uue Testamendi (1686) väljaandmisest, koos Andr. ja Adr. Virginius'tega.

¹² Järgneb 7 rida otsust, mis käesolevasse keelekõnõlõmisse ei puutu.

H. Hn. Deputierten von Unseren seiten auff gesetzten 22. Januar in dem Pastorat Piltstfer unsern Oberpahlen zu continuirung der Conference sich mit einfinden sollten.

Eodem wurden wegen der bevorstehenden abermahligen Conference zur Ebstnischen Bibel Version sämptl. Anwesenden umhfolgende Fragen proponiret:

1. Ob auff Ihr. Königl. Majest. gnädigst. an Uns ergangenes Rescript und Befehl die auffn 22. Januar angeetzte Conference Unsers seits auch zu continuiren oder nicht?

2. Ob man alldar urgiren solle, daß vermöge gedacht. Königl. Resolution B. Lutheri letztern Version inhæriret werden möge?

3. Ob die Schreibarth so in dieser Teutschen Bibel jederzeit beyhalten auch nach derselben hinführo in der Ebstnischen Bibel und anders Büchern gebrauchet, oder die neue vorgeschlagene acceptiret werden solle?

4. Ingleichen ob man die vorgeschlagene Verwerff und Veränderung eglicher Buchstaben eingehen solle oder nicht.

5. Ob die von Rigischer¹ seits vorgeschlagene neue flexion sowohl der Nominum als Verborum zu approbiren oder nicht?

6. Ob die Nomina Propria Festorum etc. sollen unverändert bleiben, oder nicht?

7. Was man vor Summarien und Randglossen gebrauchen solle, Hutteri, oder andere?

8. Ob im fall der H. Gener. Superint. mit Seinen anwesenden nicht in alles consentiren wollte, die Unsrigen H. Hn. Deputirten die Conference continuiren oder wieder davon ziehen sollen?

Hierauff wurde unanimiter resolviret:

Ad. 1. Affirmando prius.

ad. 2. Affirmand.

ad. 3. Affirm. prius, negand posterius.

ad. 4. Negand. prius.

ad. 5. Negando prius.

ad. 6. Affirmand. prius.

ad. 7. Keine andere als Hutteri-

ad. 8. Negand. prius, affirmand. posterius.

Wobey noch erinnert ward, daß die unsrigen H. Hn. Deputirten flugs anfangs bey der Conference von denen bißhero ausgesetzten Streitigkeiten enden, und nicht vor derer abhandlung zur revision schreiten sollten.

Darauff wurde des Studiosi Bengt Forsellj Vorschlag wegen änderung der Ebstnischen Schreibarth auff sein a. b. c. buch sich beziehend (darnach er nicht nur umbder Bauer Jugend, sondern auch der Teutschen und Ausländer halber, die neuzudruckende Bibel und alle Bücher eingerichtet zu werden, verlanget) genau erwogen, und befunden, daß hierzu unser Ebstnisches Ministerium nicht könne willigen, sondern bleiben vermögen Unsers letzten Synodal-Schlusses bey der alten Schreibarth, und zwar 1. Weil Ihr. Königl. Majest. allergnädigste Resolution vom 9. Decembr. ad. 1686. in ausfertigung der Ebstnischen Bibel sonderlich denen Teutschen und Ausländern zuguth ersolr/dert, daß durch die varietät und discrepenz keine Irrungen und anstößlichkeiten sollen veruhrsachet werden, welches nechst der Version nach B. Lutheri Bibel, auch dahin sicher anzunehmen, daß nicht weniger die bißher gewöhnliche Ebstnische Schreibarth sich mit nach der Teutschen Bibel müße richten, müssen hier und im Ebstnischen gleiche Buchstaben, auch zum lesen und

¹ Nähtavasti Rliast Adrian Virginiuse poolt aa. 1683 ja 1686 vahel.

schreiben una et eadem ratio ist. Ja die Schwedische und Finnische Bibel und eben mit das jüngst gedruckte Dörptische Ehnische Neue Testament¹ sind nach derselben Schreibarth auch meistens mit Luthero einig, und nach der alten weise sind aus unsern bisher gedruckten Ehnischen büchern ein gut theil bawrn kinder hin und wieder im lande zum lesen glücklich angeführet, wozu soll denn nun die so große Neuerung, daß die buchstaben anders genennet, etliche aus dem alten a. b. c. alsß c. f. q. v. r. y. z. zusampt allen Versal buchstaben weggeworffen, ezliche andere neu eingeführet, und die Wörter nach der Bauern inexcilirten und grob gewöhnten corrupten pronounciation verstümmelt sollen geschrieben werden? alsß Rowet, für Prophet, Kristus für Christus, Tewwen, für Stephanus, Jan, für Johannes, Pawel für Paulus, und so müste Matthæus auch Matz heißen, &c. in welchen wörtern die gute deutung zugleich mit verstümmelt oder gar despectirlich gehoben wirdt. Sollte 2. wie man vorgiebt, die seltsame Neuerung in etwa darzu dienen können, daß die Bauer-Jugend geschwinder zum lesen möchte gelangen, so ist doch die alte Schreib- und lesearth weit besser, so wohl der wörter heßliche Verstümmelung zu verhütten, alsß daß die Jugend dergestalt mit buchstaben und eins wird angeführet, wie Ehnisch, Teusch, Schwedisch, Dörptisch, Finnisch lesen durchgehends einerley sey; sic sat citò, si sat benè. Die Franzosen, Schweden, auch etlichen Teutschen pronounciern anders, und schreiben anders: sagen: Raße, platea, Tegen, gladius, Uur, horologium, naut, non, ewasit, Doctör, pronunschiasio, etc. schreiben aber Gasse, degen, Uhr, nicht, ewasit, Doctor, pronounciatio etc. eben also muß im Ehnischen das recht schreiben bleiben, und hiernach des Bauern Zunge vielmehr zu recht reden auch gewöhnet, als nach seinem corrupt- und abusiv-reden die Sprache weiter und ärger verderben werden. 3. So, wie der Evangelist Matthæus nach der neuen Schreibarth abgeschrieben von der ersten Conference aus siehet, können wir die so lange Ehnisch geprediget, es kaum recht lesen, wenn da stehet Kool für Kohl, Maal für Mahl, Sül für Suhl, toht für tocht, taht [!] für tahhat (hir ist h bald ch, bald hh) Määl für Mehl, söön für söhn &c sollte denn nicht vielmehr der ausländer hir durch große irrung und anstosß im lesen haben? Da seiner alten gewohnheit im Teuschlesen diese Neuerung ganz entgegen, dahero er die Ehnische Sprache mit doppelter Mühe desto schwerer erlernen, und zuerst auffß neue ein Ehnischer a. b. c. schüller muß werden. Ja ein jeder Haußvater im ganzen Lande, und die sonst auch nach der vorigen alten weise haben lesen gelernet, werden der neuen heßlichen Schreibarth halber einen Eitel für die Bibel haben, und selbe ohne große beschwer nicht lesen können, auch die Catechismus, Gebeth- und Gesangbücher, welche man nach dieser neuen arth, und sonst auch in vielen geendert herausgeben dürffte, mehr verwerffen, als brauchen, dadurch im ganzen Lande und bey allen Kirchen auch zu vieler Seelen Schaden eine mehr als große Verwirrung entstehen könnte. Darumb nach Lutheri Schreib-arth beyhm alten zu bleiben. Ihre Königl. Maj. allergnäd. Resolution und befehl, wie oben erwehnet, wie auch desßfalls billichst uns lassen pro lege seyn.

4. Von dem h. will in der tentirten Neuerung sonderlich eine große Schwierigkeit gemacht werden, die aber nach der alten lese art auch in Lutheri Bibel durch diese 'einzige' geringe observation in totum gehoben ist: wenn h. vor einem vocali oder sonst doppelt stehet, so ist es ein lautend buchstabe, oder scharffe aspiratio, alsß Hauß, Ahhjo oder

¹ Adrian Virginiese tölgitud löunaestimurdeline Uus Testament, mis illum 1686.

ahho; stehet aber h allein nachm Vocali, so produciret es als Maht, Rühr, hohl (melius quam Maal, Riir, hool), bißweilen machet das h vom e. ein η oder ä, als wehl, Mehl (nicht wääl, Määl) selten kömpts, daß zwey Vocales eine lange Syllabam machen; als in der Teutschen Bibel Na!, Meer, Seele, so in Ehstnischen Kääs, Keel, Meel &c. aber hiernach kann aber so wenig im Ehstnischen als im Teutschen durchgehends also geschrieben, und das producirende h ganz explodiret werden, sondern die eigenschafft eines jeglichen Wortes wird schon auch der lesenden Jugend zusagen, was Mehl, Meel, wehl, weel bedeute.

Zwischen g. und f. wird in der teutirten Neuerung ein besonderer neuer buchstab oder Figur verlanget, welches nicht zu weich, wie g. noch zu harte sey, wie f. da doch solchen, gleichwie in der teutschen bibel bey dergleichen fällen geschehet, kann [genung] seyn, als vorhin geschrieben, gf, oder g, gg. Selgt, Selgka, tagka; oder selg, Selga, tagga &c. f, oder ff mögen gleichviel thun, haka, oder haffa. 5. Nachst Vorwerffung der teutirten neuen Schreibart mag eben so wenig gebilliget oder angenommen werden, die unförmliche flexion Jumalat, et Jumkala &c. in accusativo singulari. Minna, sinna, tema, meye, feye, nemmat, ey tahha aña &c. per omnes casus et numerus etc. denn hiedurch wird das decliniren und conjugiren ganz confundiret, und in allen, was bißher gebrücket, auch im singen und bethen den bauern durchaus bekandt worden, eine ungeheure Verwirrung veruhrsachet, obgleich einige bauern corrupte und abusive so reden; als auch andere nationes, e. g. der Teutsche: ich schla, pro schlage, tran, pro tragen, etc.

Aber dieses alles ist nomine Regij nostri Consistorij den 13. hujus darauff im beywesen des hoch Ehrwirdigen Hn. Superintendentis M. Joachimi Salemanni¹, auch mit denen wohl Ehrwirdigen HSn. Stadts Pasto-ribus der Ehstnischen Gemeine S. M. Johann Schwabe² und Hn Eberhardt Gutzlaff³ wohlbedächtigt conferiret und geschlossen worden, daß allerseits sie bey dem, was hie angeführet, einhellig bleiben, und durchaus hiewieder in keine neuerung willigen können, wornach denn auch Unsere zur abermahligen bibel-Conference abgehen, den HSn. Deputirten sich zu richten haben.

Noch wurde Consistorialiter verordnet, daß die HSn Deputirten den S. Gener. Superint. vormelden sollten, wie nehml. das alte Testament unter das Ehstnische Ministerium ausgetheilet, und das meiste davon allbereits ins Ehstnische übersetzt sey, und vorhoffe man das übrige auch ehestens vollends zubekömen, da dann hernach auff einmahl die Revision desselben vorgenommen werden könne.

Entlich wurde Consistorialiter beliebet, daß die Deputirten zur Conference sollten seyn, der S. Præpos und Senior Benderus⁵, S. Past.

¹ Joachim Salemann, sünd. Tallinnas 1629, öppis 1646 Tartu ja 1651—8 Saksamaa üllkoolides, sai 1658 Tallinna Oleviste kiriku õpetajaks, 1673 superintendendiks, 1693 Eestimaa piiskopiks, suri 1701.

² Johann Schwabe, sünd. 1644 Tallinnas, öppis Jena üllkoolis, sai 1669 abiõpetajaks ja 1681 õpetajaks Tallinna Pühavaimu kirikus, suri 1699.

³ Eberhardt Gutzlaff, sünd. Urvastes 1653, sai 1681 Tallinna Pühavaimu kiriku abiõpetajaks, 1700 seals. pastoriks, suri 1724.

⁴ Järgneb 45 rida protokollis, mis käesolevasse keeleküsimumusse ei puutu.

⁵ Johann Engelhard Bender(us), pärit Frankfurdist M. a., valiti 1645 Väike-Maarja kirikuõpetajaks, nimetati 1682 U. T. tõlke revideerijaks, võttis 1687 osa Piliistvere konverentsist, suri 1695.

Rnieper, S. Past. Riesenkampff, und S. Past. Rublach. Indoch wenn die Conference sich etwas sollte lange verziehen, wolle man anfsalt machen, daß S. Past. Rnieper wegen der Vacanz des Diaconats von S. Past. Selmero abgelöset würde.

Eodem ward ein Brieff von S. Præpos und Sen. Bendero vorsehen, darinne er sich excusirte, daß er dieser Session nicht mit habe beywohnen können; zugleich sich beschwerende über den Past. Hornung zu Wesenberg, daß er Ihn, wenn Er ampts halber was anordnete, nicht einmahl antwortete, weniger parirte. Entlich referirte Er auch wegen des Past. zu Maholm S. Wartmanns und Leutn. Rabens Bauers Sache was passiret, übersendete zugleich einen brief so gndt.¹ Past. Wartmann² an Ihn geschriben. Resolv. daß aller solle ad acta geleet werden; wegen Past. Hornungs ungehorsamb wolle man fernere anordnung machen.

[Järgneb 4 rida tähtsuseta otsust.]

Sub d. 17. Juny A. 1687.

Eodem bath S. Præpos. Embten, daß man vom Sn. Gener. Sup-intend. Fischer vernehmen möchte, was seine Meynung wegen der scription und lese arth in der 'unteuschchen' Chstniischen Sprache sey, und daß man auch noch erhaltener Antwort deswegen mit dem Sn. Forselio mündlich conferiren möge.

A. S-te.

Asutiste, kirjanduslikkude organite ja vaimuteoste mitmesõnaliste nimetuste suure ja väikese algustähe reegel.

1.

Asutiste ja kirjanduslikkude organite (ajalehtede, ajakirjade, perioodiliselt ilmuvate teoste ja koguteoste) nimetused on pärisnimed, ja nende koosnemise puhul mitmest sõnast kirjutatakse neil nagu mitmesõnalistel pärisnimedelgi (Eduard Wilde, Põhja-Ameerika Ühendriigid, Lõuna-Eesti, Sotsialistlikkude Vabariikide Liit, Rahvaste Liit) iga sõna suure algustähega, peale kaas- ja sidesõnade, mis kirjutatakse väikese tähega:

Eesti Kirjanduse Selts, Akadeemiline Emakeele Selts, Eesti Rahva Muuseum, Tartu Maavalitsuse Haridusosakonna kiri, Tartu Ülikool, N. linnas asutati uus võimla „Tervis ja Jõud“, Loodusuurijate Selts N. Ülikooli juures; — Eesti

¹ gndt. = genandter.

² Johannes Wartmann, sünd. Tallinnas, sai 1674 Viru-Nigula õpetajaks, suri 1693.

Postimees, Vaba Maa, Oma Maa, Eesti Kultuur, Eesti Kirjandus, Eesti Keel, Tartu Ülikooli Toimetised, Üldine Teaduste Raamat, Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat, ajakiri „Õigus ja Kohus“.

2.

Kui asutiste ja kirjanduslikkude organite nimetusi tarvitatakse mitteametlikul kujul või kui nende ametlikkust ja pärisnimelisust ei toonitata, s. o. kui neid tarvitatakse üldnimedena, kirjutatakse neil iga sõna väikese algustähega:

Rapla hariduse- ja spordiselts „Koit“ (viimane sõna on ametlik nimetus, seega pärisnimi ja esineb suure algustähega), hr. N. töötab ühes Lõuna-Eesti maavalitsuses, Tartu veneaegne ülikool ei rahuldanud küllaldaselt meie kodumaa nõudeid, Tartu, Viru ja Harju maavolikogude valimised algavad kevadel, Tartu ülikooli juurde asutati loodusuurijate selts, Tartu ülikooli toimetistes ilmus sellel õpetlasel mitu uurimust, Eestis puudub veel seni üldine teaduste raamat jne.

3.

a) Mitteperioodiliselt, kuigi osade kaupa ilmuvate vaimuteoste (romaanide, juttude, luuletiste, uurimuste, kunstiteoste, muusikapalade jne.) nimetustel kirjutatakse ainult esimest sõna suure algustähega:

Mu isamaa, mu õnn ja rõõm, Vanne ja õnnistus, Mäeküla piimamees, Eesti rahvalaulud, Eesti keele õpetus, Õigekselsuse-sõnaraamat, Lainete õhkamine, Kaugelt näen kodu kasvavat, Noorte laul jne.

b) Seaduste ja määruste ametlikkudel nimetustel kirjutatakse nagu muudelgi vaimuteostel ainult esimest sõna suure algustähega¹:

Liivi talurahva õigus, Vene tsiviilseadus, Balti eraseadus, Laskeriistade kandmise määrus, jne.

Akadeemilise Emakeele Seltsi juhatus.

¹ Nimetuste ametlikku kuju eraldab neis muust tekstist küllaldaselt määral nimetuste viimane sõna „seadus“, „määrus“ või „õigus“.

Kroonika.

Lauri Kettunen Helsingi ülikooli uue läänemere-soome keelte õppetooli erakorraliseks professoriks.

Möödunud kevadel asutati Helsingi ülikooli juurde uus erakorraline läänemere-soome keelte professor, mis kohale ainsana kandideeris endine Tartu ülikooli õppejõud, soome tuntud keeleteadlane Lauri Kettunen. Valimisel paluti retsensentideks prof. K. B. Wiklund (Upsalast) ja prof. A. Saareste. Tähelepanu väärib siinjuures asjaolu, et käesoleval juhul esimest korda eesti ülikooli kestvusel on pööratud välismaa ülikoolilt meie õppejõu poole retsensiooni saamiseks uue õppejõu valimisel. Lauri Kettunen'i valimine nimetatud kohale sündis Helsingi ülikooli filosoofilise teaduskonna ajaloo-filosoofia jaoskonna otsusega 3. aprillist.

Keelekultuur I.

Tartu Keeleuendusühingu väljaandel ilmus möödunud kevadel koguteos „Keelekultuur I“. Selles on avaldanud kirjutisi mag. J. Aavik, dr. J. Mägiste, dr. O. Looirts, mag. J. Semper, H. Visnapuu ja P. Ariste. Peale kolme puhtteadusliku kirjutise kannavad kõik teised artiklid keeleuendust propageerivat laadi või vähemalt kõnelevad eesti keele „sundfikseerimise“ ehk „kinnistamise“ vastu. Nimetatud koguteose väljaandjail on kavatsus esimesele vihule veel järgneda lasta teisigi (vt. Keelekultuur I-toimetuse järelsõna), kuigi ainult teatavalt tingimusil, sest — „Keelekultuuri“ ilmumise tarve tühistub iseenesest, kui muud meie keelelised ajakirjad vabanevad O.-S.-u kitsaste normide kytkeist“. (Seals. lk. 67).

Dr. phil. J. Mägiste erakorraliseks professoriks.

Ülikooli valitsuse otsusega 18. aprillist valiti senine õppeülesandetaitleja läänemere-soome keelte alal dr. phil. Julius Mägiste nende keelte õppetoolile erakorraliseks professoriks.

Missugune peab olema eestlase nimi?

Selle pealkirja all avaldas „Postimehes“ (Nr. 71. — 13. märts 1929) Eesti saadik Pariisis K. R. Pusta kirjutise — puudutades meie nimede eestistamise küsimust. Kirjutise autor ei poolda nimede eestistamist senises ulatuses ja leiab, et nimede eestistamist ei saaks sugugi isamaaliseks küsimuseks teha. Igal nimel on oma ajalugu ja mõne tuntuma tegelase järeltulijad võivad P. arvates uhked olla senist nime kandes, olgugi see võõrapärane ja võõrakõlaline. Neile vähe põhjendatud väidetele on J. Mägiste pikemas kirjutises „Päevalehes“ vastu vaielnud (Pvl. — 23. märts, 1929), leides ikkagi — ja seda täiesti õigustatult, — et nimede-eestistamine nii risti- kui ka perekonnanimede alal on meie nüüdisaja rahvuskultuuri tähtis probleem. Ja K. R. Pusta küsimärgiga varustatud kirjutise pealkiri leiab vastust J. Mägiste artikli pealkirjas „Eestlase nimi peab olema eestiline“. Ühenduses K. R. Pusta artikliga avaldati ajalehtedes (vt. Postimeest ja Päevalehte, 1. mail 1929) Akadeemilise Emakeele Seltsi poolt dr. O. Kalda nimede eestistamisse puutuv kirjutis. Dr. O. Kallas lausub muuseas: „Eestipäraste nimede küsimus on ühenduses meie rahvuslise ja omakultuurilise arenemisega: mida enam me suudame ja julgeme meie ise olla, arvan oma rahvas-isikut dositiivselt välja arendada, seda enam võtame ka omaks selle arenemise ühe-osa näilise tunnusmärgi, omakeelse nime.“ — Dr. O. Kalda arvates võiks nimede eestistamisel peamiselt tagajärge olla noorema generatsi-

ooni juures, kuna vanema põlve juures on nimede eestistamisel juba palju raskem pinda leida. Tähelepanu väärib ka ühelt soome sõbralt AES-ile saadetud kiri (Postimees, 1. VI 1929, nr. 145), milles jutustatakse huvitav lugu, kuidas ilmasõja päevil soomlastel korra tuli pöörduda sakslaste poole. Esindajaiks olid võõrapäraste nimedega soomlased, nii et sakslaste poolt lausa välja öeldi, et nemad ei teadvat, kas need esin-
 dajad soome rahva nimel kõnelevad. Asi lahenes alles pärast seda, kui esin-
 dajaiks määrati isikud, keda juba nime järele soomlasteks võidi pidada. Ka „Üliõpilaslehe’s“ (Nr. 4. — 28. märts 1929, lk. 64) on puudutatud meie nimede eestistamise küsimust, eriti just akadeemilistes ringkondades, kus võõrapäraste nimede protsent veel õige suur.

B. K.

Toimetusele saadetud kirjandust.

Virittäjä 1929 — Nr. 4—5. Sisuks m. s.: E. A. Saarimaa — Tyylliseikat äidinkielenopetuksessa II; Kaarlo Nieminen — Ryhmittelevä ja vertaileva menetelmä runouden lukemisessa; E. A. Tunkelelo — Maannimistä Viro ja Vironmaa; T. Lehtisalo — Sampa, sammu; Kaarle Krohn — Väipäs; E. N. Setälä — Sanat ja vaiheet; jne. Kirjanduse ülevaates on m. s. arvustust leidnud O. Loo-
 ritsa „Liivi rahva usund“ ja Tartu Keeleuuendusühingu poolt välja antud „Keelekultuur I“.

Virittäjän Sisälllys vuosina 1912—1926. Kirjoitusten ja käsiteltyjen sanain luettelo.

Üliõpilasleht 1929 — Nr. 5, 6. Sisuks m. s.: Ants Oras — Keel kultuuri vahendina („Keelekultuur I“ ilmumise puhul) j. m.

Björn Collinder — Über den Finnisch-Lappischen Quantitätswechsel. Ein Beitrag zur Finnisch-Ugrischen Stufenwechsellehre [Upsala].

Kuukiri Eesti Kirjandus 1929 — Nr. 4, 5, 6, 7 (nr. 7 sisus m. s.: K. E. Sõõt — Andmeid Friedrich Robert Faehlmann'i elulookirjel-
 duseks).

Riigi Teataja 1929 — Nr. 30—57.

Eesti Arst 1929 — Nr. 4, 5, 6, 7.

Ajalooline ajakiri 1929 — Nr. 1.

Kasvatus 1929 — Nr. 5.

Looming 1929 — Nr. 4, 5.

Õigus 1929 — Nr. 4.

Keelekultuur I — Tartu Keeleuuendusühingu väljaanne 1928/29.

Trükivigu ja õiendusi.

EK eelmises numbris palume järgmisi vigu ja eksitusi parandada:

Trükitud: Peab olema:

lk. 44 rida 22 ülalt — kriitilises kriitilistes

„ 51 „ 11 „ — ühest Ühest

Eesti kirjakeele vanemais mälestistes:

Trükitud: Peab olema:

lk. 248 rida 15 ülalt — fõbraft fõbraft

Vastutav toimetaja: **Albert Saareste.**
 Väljaandja: **Akadeemiline Emakeele Selts.**

Eesti Kirjastus-Ühisus „Postimehe“ trükk, Tartus. 20. VIII. 1929.